

PRIMOŽ
TRUBAR
(1508-1586)

OB 500. OBLETNICI ROJSTVA

Trinias

*Knjižnica Ivana Potrča
Pluj*

Melita Zmazek

PRIMOŽ
TRUBAR
(1508-1586)

Trubar

OB 500. OBLETNICI ROJSTVA

Ptuj, junij 2008

PRIMOŽ TRUBAR (1508–1586)
OB 500. OBLETNICI ROJSTVA

Založila: Knjižnica Ivana Potrča Ptuj,
zanjo mag. Matjaž Neudauer

Besedilo: Melita Zmazek

Lektoriranje: Vladimir Kajzovar

Oblikovanje: s.kolibri

Tisk: Tiskarna Grafis

Naklada: 300 izvodov

Ptuj, junij, 2008

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

929Trubar P.(083.824)

ZMAZEK, Melita

Primož Trubar : ob 500. obletnici rojstva /
[besedilo Melita Zmazek]. - Ptuj :
Knjižnica Ivana Potrča, 2008
1. Gl. stv. nasl.

COBISS.SI-ID 60876289

TRUBARJEV ČAS

16. STOLETJE – STOLETJE REFORMACIJE, TURŠKIH VPADOV IN VELIKIH KMEČKIH UPOROV

16. stoletje se je začelo z odkrivanjem novih celin, z nastankom prvih velikih kolonialnih imperijev ter s širjenjem osmanskega imperija v Srednjo Evropo. Odkritje novih celin je omogočilo akumulacijo trgovskega kapitala in nastanek novih oblik blagovne proizvodnje, ki so bile povsem nasprotne fevdalni miselnosti in ureditvi. Fevdalni red je načenjalo tudi uvajanje centralizirane države z najemniško vojsko, centralnimi uradi in uradništvom. Nasprotja med tedanjimi družbenimi razredi so se zaostрила – izrazila so se v velikih kmečkih uporih ter v spopadih med vladarjem in deželnimi stanovi, v katerih je bilo združeno plemstvo, višja duhovščina in meščanstvo.

Novi družbeni odnosi so pripeljali tudi do nove predstave o svetu in ljudeh. Humanizem, nasproten srednjeveški sholastiki, je v središče zanimanja postavil človeka in njegov odnos do sveta v katerem živi. V literaturi je začel kraljevati govorni jezik in vsebine vezane na ta svet in razmere v njem. Znanost se je počasi začela osvobajati vplivov religije, število univerz in izobražencev je naraščalo, izum tiska pa je omogočil, da se ja znanje tudi hitreje širilo.

V začetku 16. stoletja je katoliški svet zajela reformacija, veliko versko, a tudi družbeno in kulturno gibanje, ki so ga spočeli gospodarski in družbeni razvoj tistega časa, politična nasprotja med plemstvom in vladarjem, zlasti pa številne nepravilnosti v cerkvi (nemorala, nevednost, pohlep in dvomljive duhovne vrednote). Z reformacijo naj bi se odpravile vse napake in zlorabe v njej, obnovilo in poglobilo naj bi se versko življenje, cerkev pa naj bi se vrnila k prvotnemu krščanstvu.

Reformacijo širših razsežnosti, ki je razdelila dotlej enotno zahodno krščansko občestvo in spremenila versko podobo Evrope, je leta 1517 sprožil avguštinski menih Martin Luther. Zavrnil je trgovanje z odpustki in ovrigel predstavo o cerkvi kot visoko nad vernika postavljeni posrednici med bogom in zemljo. Za edini vir verovanja je postavil Biblijo, ki mora biti razumljiva slehernemu verniku in zato prevedena v ljudski jezik (njena duhovna

avtoriteta naj bi zamenjala avtoriteto cerkvene hierarhije), za edino sredstvo zveličanja pa razglasil človekovo vero. Temelnjim reformnim točkam so se kmalu pridružile še zahteve po ukinitvi celibata, razpustitvi samostanov in ukinitvi plačevanja nadarbin župnikom.

Reformacija se je iz Nemčije hitro razširila po vsej Evropi. Zahteve po revni cerkvi so odmevale pri vseh slojih prebivalstva, ki so kritiko razmer v rimski cerkvi povezali z vprašanji vsakdanjega življenja. Kmetje so upali na pravičnejšo družbeno ureditev in odpravo podložništva, meščanstvo in plemstvo pa sta v reformaciji videla možnost, da okrepita svojo moč nasproti (katoliškemu) vladarju ter možnost, da se polastita cerkvenega premoženja.

Martin Luther (1483–1546)

Prodajanje odpustkov

SLOVENSKE DEŽELE

V naše kraje so nove ideje iz Evrope prinesli študenti, popotniki, obrtniki, trgovci in vojaki. Na Slovenskem je protestantizem sprejelo predvsem plemstvo in meščanstvo, k reformirani veroizpovedi pa se je nagibal tudi del duhovščine.

Slovinci so v tem času živeli pod tujo oblastjo, razdeljeni na več dežel (Kranjsko, Štajersko, Koroško in primorske pokrajine). Večina slovenskega ozemlja je pripadala Habsburžanom, cerkveno-upravno pa je naše ozemlje spadalo pod dve nadškofiji: Oglej in Salzburg. Leta 1461 je bila v središču slovenskega etničnega ozemlja ustanovljena ljubljanska škofija – imela je malo župnij, pa še te so bile raztresene po deželah. Večina slovenskega prebivalstva je bilo kmečkega stanu, plemstvo, meščanstvo in duhovščina so bili tujega rodu. Slovenščina je bila jezik podložnih kmetov in tudi redki izobraženci domačega rodu niso čutili potrebe po slovstvu v tem jeziku. Šolstvo je bilo slabo razvito, tiskarne ni bilo.

Spremembo razmer so prinesla kulturna prizadevanja, izhajajoča iz reformacije, ki je na vlogo narodnega jezika v liturgiji in v verskem življenju gledala povsem drugače, kot so na to gledali v Rimu. Zaradi protestantskih načel ter verske in domoljubne vneme protestantov (Peter Pavel Vergerij, Peter Bonomo, Primož Trubar, Sebastjan Krelj, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič) se je razvil slovenski knjižni jezik, razmahnila sta se slovensko slovstvo in šolstvo, odprta je bila prva javna knjižnica.

Vodilna osebnost reformacije na Slovenskem je bil Primož Trubar. Trubarjeve zamisli in dejanja so pomenila začetek osamosvajanja slovenskega naroda na najrazličnejših področjih življenja: od knjižnega jezika, literature in protestantske cerkvene organizacije, do nekaterih gospodarskih panog (tiskarstvo, založništvo), neizbrisen pečat pa so vtisnila tudi slovenski narodni zavesti. ¹

¹Dr. Oto Norčič v: *Zbrana dela Primoža Trubarja I*, Ljubljana 2002, str. 5.

PRIMOŽ TRUBAR (1508–1586)

VERSKI REFORMATOR IN UTEMELJITELJ SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN SLOVSTVA

MLADOST IN ŠOLANJE (1508–1530)

- 1508 rojen je 9. junija na Raščici pri Velikih Laščah, na posestvu grofov Turjaških, očetu Mihi in materi Jeri. Prve pojme o branju in pisanju mu vcepi škocjanski župnik Jernej Krek.
- 1520–1521 se šola v kapiteljski šoli na Reki (prvič se sreča z glagoljaštvom).
- 1522–1524 obiskuje samostansko šolo v Salzburgu. Živi siromašno, preživlja se s petjem. Prvič se seznani z reformacijskimi idejami.
- 1524–1527 je v službi tržaškega škofa Petra Bonoma, humanista in cesarskega diplomata. V Bonomovi zasebni šoli spozna materinščino, pogloblja se v spise Erazma Roterdamskega in se seznani s kalvinističnimi in cvinglijanskimi idejami ter z reformacijo na Nemškem in luteranskimi verskimi spisi. Navduši se za odpravo nereda v cerkvi ter za »pravo«, evangelijsko vero.
- 1527–1529 mu škof Bonomo nakloni župnijo sv. Helene v Loki pri Radečah (1527) in omogoči študij na Dunaju (1528). Zaradi turške nevarnosti mora Trubar študij predčasno prekiniti – jeseni 1529, še pred turškim obleganjem Dunaja, se vrne v Trst k svojemu dobrotniku Bonomu.

Tržaški škof Peter Bonomo (1458–1564)

LAŠKO – PRVI SAMOSTOJNI NASTOP (1530–1536)

- 1530 ga Bonomo posveti v duhovnika in ga pošlje za vikarja v župnijo sv. Martina v Laško. Trubar tu prvič samostojno nastopi pred ljudstvom. Pridiga v duhu Erazma Roterdamskega, seznanja ljudi z nauki, ki jih uče evangeliji in kritizira cerkvene zlorabe, med katere šteje pretirano čaščenje svetnikov, romanja in zidanje novih romarskih cerkva (prvi spori).
- 1535 se mora Bonomo odpovedati župniji sv. Martina v Laškem, zato tam Trubarjev vikariat postane odveč.

PRIDIGAR V LJUBLJANI (1536–1548)

- 1936 še v času škofa Ravbarja, pride Trubar v Ljubljano in postane eden od štirih vikarjev in slovenski pridigar v stolnici sv. Nikolaja. V Ljubljani najde vrsto ljudi, ki se navdušujejo za novoverske ideje in jih širijo, kljub prepovedim deželnega kneza.
- 1540 ga Nikola Jurišič, deželni glavar Kranjske, zaradi ostrih pridig, odvratanja vernikov od romanja in zidanja novih cerkva, prežene iz dežele. Trubar se zateče v Trst in postane osebni tajnik škofa Bonoma ter slovenski pridigar. Za preživljanje mu škof dodeli kaplanski beneficij sv. Maksimiljana v Celju.

- 1542 se z Bonomovo pomočjo, in ob naklonjenosti ljubljanskega škofa Kacijanarja, vrne v Ljubljano in postane kanonik in stolni pridigar. Pridiga v reformacijskem duhu, a izrazito protikatoliških stališč ne oznanja. Njegovi zavezniki so kranjsko plemstvo in slovenski meščani (uradnik deželnih stanov Matija Klombner, mestna sodnika Vid Khisl in Jurij Seyerle, učitelj Lenart Budina, plemič Franc Rain Strmola, ...), somišljenike najde tudi v duhovniških vrstah.
- 1547 ga kapitelj pošlje za vikarja v Šentjernej na Dolenjskem, da uredi gospodarsko zanemarjeno župnijo. V tem času ljubljanski škof Urban Tekstor, odločen nasprotnik reformacije, izposluje zaporno povelje za protestantsko usmerjene cerkvene voditelje. Trubar, pravočasno opozorjen na nevarnost, pobegne v Trst.
- 1548 ga duhovno sodišče v Ljubljani izobči in mu vzame vse cerkvene službe in imetje. Ker so tudi v Trstu poslej razmere nenaklonjene protestantizmu, se marca zateče v Nemčijo.

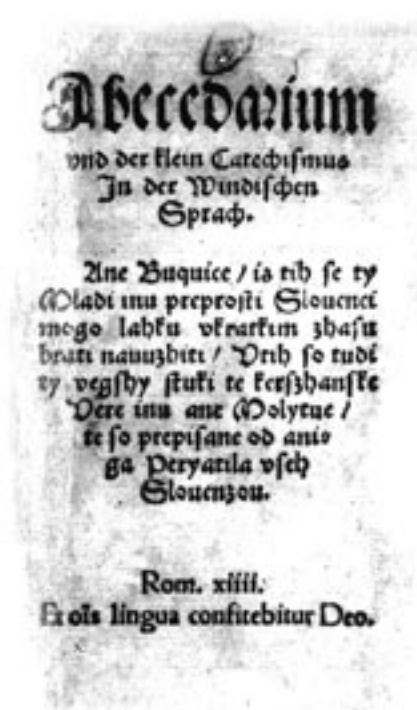
Ljubljana, 17. stoletje.

V PREGNANSTVU NA NEMŠKEM (1548–1561)

Rothenburg – izid prvih slovenskih knjig

1548 se zateče v Nürnberg, k reformatorju in Lutrovemu učencu Veitu Dietrichu. Ta ga dodobra pouči o novi veri (spozna pomen protestantskega Svetega pisma za domačo in cerkveno rabo) in ga uvede v protestantsko bogoslužje. Trubar pretrga vse vezi z rimsko cerkvijo, prestopi v protestantizem in dobi službo pridigarja v Rothenburgu nad Taubero.

1550 z namenom, da bi njegovi »lubi Slovinci« razumeli novo vero, napiše prvi slovenski knjigi (v gotici): *Catechismus In der Windischen Sprach* (namenjen novoverskemu pouku in protestantskemu bogoslužju med Slovinci – knjiga velja tudi za našo najzgodnejšo notno edicijo) in *Abecedarium vnd der klein Catechismus* (prvi slovenski priročnik za pouk branja in pisanja). Natisnjeni sta pri tiskarju Ulrichu Morhartu v Tübingenu. Zaradi političnih razmer sta avtor in tiskar skrita pod psevdonimom: avtor za imenom *Rodoljub Ilirski*, tiskar pa za napisom »natisnjeno na Sedmograškem od Jerneja Škrjanca«.

Katekizem in Abecednik 1550 - prvi slovenski knjigi, pisani v gotici.

Kempton – sodelovanje s škofom Vergerijem; prizadevanje za hrvaški tisk

- 1553 se Trubar z družino preseli v Kempton, kjer osem let opravlja službo pridigarja. Na pobudo iz Ljubljane začne prevajati Lutrovo *Hišno postilo*.
- 1555 se v Ulmu sreča z bivšim koprskim škofom Vegerijem, ki želi pomagati pri razširjanju nove vere pri južnih Slovanih. Vergerij ga nagovori k prevajanju Svetega pisma. Rezultat njunega sodelovanja je izid štirih slovenskih tiskov, pisanih v latinici: *Ta Evangelii svetiga Matevsha* – začetek prevoda Nove zaveze (knjigo Trubar nameni »cerkvi božji tiga slovenskiga jezika« in s tem prvič jasno izrazi idejo cerkvene organizacije), *Ena Molitov tih Kerszhenikou* (prevod Vergerijeve molitve, namenjene pregnanim protestantom), ponovno izideta tudi *Abecedarivm* in *Catechismvs*. Ker si Vergerij lasti avtorstvo Trubarjevih knjig, se sodelovanje med njima kmalu konča.
- 1557 v Tübingenu izide Trubarjevo obsežno delo *Ta pervi Deil tiga Noviga Testamenta* – prevod prvega dela Nove zaveze, kjer je avtor prvič vidno podpisan: Primus Truber Creiner. Trubar začne uresničevati zamisel o ustanovitvi posebne slovensko-hrvaške protestantske tiskarne, ki bi južnoslovansko področje oskrbovala s protestantskim tiskom v latinskem, glagolskem in cirilskem črkopisu. Za prevode svojih knjig v hrvaščino si pridobi istrskega glagoljaša Štefana Konzula, za finančno pomoč pa Ivana Ungnada, bivšega štajerskega deželnega glavarja.
- 1560 prejme Trubar uradno vabilo kranjskih deželnih stanov, naj se vrne v domovino. Po smrti škofa Urbana Textorja (1558) so namreč razmere za širjenje protestantizma na Slovenskem ugodnejše – razmah protestantizma med slovenskim prebivalstvom zahteva trdnejšo organizacijo protestantske cerkve v slovenskih deželah.

Škof Peter Pavel Vergerij (ok. 1498–1565)

Baron Ivan Ungnad (1493–1564)

Urach – ravnatelj južnoslovanskega biblijskega zavoda

1561 postane Trubar ravnatelj južnoslovanskega biblijskega zavoda v Urachu, namenjenega zalaganju slovenskih in hrvaških protestantskih knjig. Ustanovitelj zavoda je baron Ivan Ungnad, Trubar prevzame skrb za slovstveno delo. Za prevode Trubarjevih knjig v hrvaščino skrbita Štefan Konzul ter Anton Dalmata, Trubar piše zanje knjižne predgovore in posvetila. 1561 izidejo prve glagolske knjige: *Katehismus* in *Tabla za dicu*. Trubar izda še drugi del prevoda Nove zaveze – *Ta drvgi Deil tiga Noviga Testamenta* (vsebuje tri Pavlova pisma: 1560 je izšlo Pavlovo pismo Rimljanom, 1561 pa Pavlova pisma Korinčanom in Galačanom).

Amandenhof v Urachu, sedež južnoslovanskega biblijskega zavoda.

Zaradi obdolžitve, da njegova dela vsebujejo cvinglijanske prvine in zmote, napačne razlage in krivoverske nazore, napiše knjigo *Register vnd summarischer Inhalt*, v kateri navede vse svoje dotlej izdane knjige, označi njihovo vsebino in vire (je edina Trubarjeva knjiga napisana zgolj v nemščini in velja za prvo slovensko bibliografsko in literarno-zgodovinsko publikacijo).

V LJUBLJANI NA ČELU SLOVENSKE PROTESTANTSKE CERKVE (1561–1565)

junija 1561, po 13 letih pregnanstva, se Trubar vrne v Ljubljano in začne pripravljati organizacijo slovenske protestantske cerkve – postane prvi pridigar ali superintendent. Pridiga v špitalski cerkvi sv. Elizabete v Ljubljani, obiskuje tudi kraje izven Ljubljane.

Septembra se zaradi skrbi za delovanje biblijskega zavoda vrne v Urach. V zimi 1561/62 pripravlja svoje najpomembnejše dogmatično delo – veroizpoved Cerkve slovenskega jezika, z naslovom *Articvli oli Deili te prave stare Vere Kerszhanske* (izšla 1562), v kateri spretno združi augsburško, württemberško in saško veroizpoved.

1562 izide najpomembnejša knjiga biblijskega zavoda *Prvi del Novoga testamenta* v glagolici – na platnicah se pojavi Trubarjeva podoba, ki velja za njegovo najstarejšo upodobitev.

Junija se z družino vrne v Ljubljano. Velik del svojih skrbi namenja tudi delu v biblijskem zavodu. Zaradi svojega kritičnega stališča glede hrvaških prevodov se spre z baronom Ungnadom. V istem času ljubljanski škof Seebach ovadi Trubarja cesarju, češ da nasprotuje katoliški veri. Deželni stanovi stopijo na Trubarjevo stran in dosežejo, da se gonja poleže.

1563 opravi odmevno agitacijsko potovanje na Goriškem, v Ljubljani pa se versko razpoloženje pod težo obrekovanj zaostri. Spre se z Matijo Klombnerjem, glavnim organizatorjem protestantskega verskega gibanja na Kranjskem – ta brez Trubarjeve vednosti v Urachu natisne sporno pesmarico *Ene duhovne peisni*.

Prva znana Trubarjeva podoba
(bakrorez, Jorg Blasger, 1562).

Čeprav je v pesmarici le šest Trubarjevih pesmi, je naveden kot avtor vseh, razen tega so v njej objavljene ostro protikatoliško naperjeni verzi, kar Trubarju v danih okoliščinah samo škoduje.

1564 izide *Cerkovna ordninga*, cerkveni red za slovensko protestantsko cerkev, ki ga Trubar želi uveljaviti v vseh pokrajinah s slovensko govorečim prebivalstvom. Izdaja take vrste cerkvenopravnega dokumenta je politično dejanje, s katerim želijo stanovni in Trubar mimo volje katoliškega deželnega kneza ter v nasprotju z določili augsburške verske pomiritve vzpostaviti samostojno slovensko cerkev in določiti njeno notranjo ureditev. Zato deželni knez Karel II., strog katoličan, knjigo zapleni, Trubarja pa ukaže izgnati. Novi superintendent slovenske protestantske cerkve postane Sebastjan Krelj.

Artikuli, 1562

Cerkovna ordninga, 1564.

PONOVRNO V PREGNANSTVU (1565–1586)

Derendingen – slovstveno delo

- 1565 se Trubar z družino in študentom Jurijem Dalmatinom zateče na Württemberško. Vojvoda Krištof ustreže njegovi prošnji za pomoč pri iskanju službe in tiskanju psalterja.
- 1566 nekaj mesecev biva v Lauffenu ob Neckarju, nato pa postane župnik v Derendingenu. Posveti se slovstvenemu delu. 1566 izda *Ta Celi Psalter Davidov* (psalter je edini Trubarjev prevod Stare zaveze), nato še nov učbenik *Abecedarium oli Tabliza*.
- 1567 na pobudo uglednega nemškega protestantskega teologa Andreaeja še zadnjič za kratek čas obišče Kranjsko, da bi od ujetih Turkov poizvedel več o turški veri, predvsem o muslimanski sveti knjigi Koranu. Po Kreljevi smrti odločilno poseže v boj proti flacijanstvu. Na Nemškem izidejo še štiri Trubarjeve knjige: nemško-slovenski *Ta celi Catehismus* (knjiga je hkrati učbenik nemškega jezika), *Svetiga Pavla Lystvvi* (posvečena ženam na Slovenskem) in *Ena dvhouska Peissen subper Turke inv vse Sovrashnike te Cerque Boshye* (polemična pesem proti Turkom in drugim sovražnikom vere). Najpomembnejša knjiga tega leta je Trubarjeva pesmarica *Eni psalmi, ta Celi Catehismus inu tih vegshih Gody, Stare inu Noue kerszhanske Peisni*.
- 1574 po nekajletnem premoru v slovstvenem delu znova izda *Ta celi Catehismus, eni Psalmi, inu tih vegshih Godij, Stare inu Noue kerszhanske Peisni* (katekizem s pesmarico).
- 1575 izide še Trubarjeva pesmarica *Try Duhouske peissni in Catehismus sdveima Islagama* – njegov najboljšežnejši katekizem, namenjen predvsem duhovniški uporabi (izpostavi potrebo po rabi domačega jezika v liturgiji, ostro napade katoliške nasprotnike, zlasti jezuite in razloži svoje nazore: izreče se proti kmečki uporom, pa tudi proti samovolji gosposke).
- 1577 konča s prevajanjem Nove zaveze: izide še njegov zadnji del – *Noviga Testamenta pvsledni Deil* (odlikujejo ga izčrpnimi komentarji, dodani vsakemu poglavju).
- 1579 izda knjižico *Ta pervi Psalm shnega triiemi Islagami* (objavljen Davidov psalm s polemičnimi verzniimi razlagami).
- 1581 še zadnjič odločno poseže v razmere na Slovenskem: organizira pristop štajerskih, koroških in kranjskih protestantov k *Formuli concordiae* – izjavi o enotnosti protestantskega gibanja v nemških in avstrijskih deželah, s katero se skuša preprečiti sektaštvo, ki ogroža enotnost protestantizma (izjavo sestavijo nemški teologi, Trubar jo med svojim prizadevanjem za podpisovanje na Slovenskem prevede v slovenščino in izda 1581).

- 1582 izide Trubarjevo največje in najpomembnejše delo *Ta celi novi Testament* – prevod celotne Nove zaveze. V spremni besedi se poslovi od svojih rojakov. Knjigo zaključuje Trubarjev portret iz 1578 (Jakob Lederlein).
- 1584 dočaka izid Dalmatinovega prevoda celotne *Biblije* in Bohoričeve slovenske slovnice *Arcticae horulae* (Zimske urice).
- 1586 konča prevod Lutrove *Hishne Postille*. Delo prevaja celo življenje (nekatero odlomke objavi že 1558 v *Ta pervem Deilu Noviga Testamenta*). Rokopis prevoda ostane v njegovi zapuščini, za natis poskrbi šele sin Felicijan, leta 1595.
- 1586 28. junija umre v Derendingenu. Pokopljejo ga z velikimi častmi – pogreba se udeležijo vsi profesorji in študentje tübingenske univerze.

Hišna postila, 1595 in Trubarjeva podoba iz Hišne postile (lesorez, Jakob Lederlein, 1578).

TRUBARJEVE KNJIGE

Trubarjeva dela so nastala iz zavezanosti reformacijskim zahtevam in iz ljubezni do domovine in njenih ljudi. Z njimi je Trubar želel uveljaviti materin jezik v pisani besedi in posredovati božjo besedo slovenskemu rojaku, da bi ga prosvetlil in hkrati obvaroval pred grozečo turško nevarnostjo. Pri svojem slovstvenem delu je imel pred očmi skupni slovenski jezikovni prostor, ozemlje, ki so ga poseljevali njegovi rojaki, ne glede na meje habsburških dednih dežel, na katere je bilo razdeljeno slovensko ozemlje.

Trubarjeva slovstvena bera je izjemno velika, še posebej, če vemo, da pred njim slovenskih knjig sploh ni bilo. Med leti 1550–1563 je bil edini slovenski pisec. Napisal, priredil ali prevedel je 26 knjig (vse razen *Registra*, so pisane v slovenščini, nemška so le nekatera posvetila v njih), tem pa je treba dodati še 10 nemških posvetil, ki jih je pisal za hrvaške knjige in 86 rokopisov – pisem uglednim osebnostim takratnega sveta. Vsa njegova dela so napisana v latinskem črkopisu (izjema sta *Katekizem* in *Abecednik 1550*, ki sta pisana v gotici) in natisnjena v Morhartovi tiskarni v Tübingenu. Za osnovo knjižnega jezika je izbral ljubljanski govor, po nekaterih starejših teorijah pa je izhajal iz dolenskega narečja domače Raščice. Njegova knjižna slovenščina je »stala inu obstala« kljub ostremu nastopu protireformacije.

Večina Trubarjevih del (izjema je *Formula concordia*), se je v redkih originalnih izdajah ohranila vse do danes, čeprav so bila v času rekatolizacije slovenskih dežel podvržena neusmiljenemu uničevanju. Hranijo jih v slovenskih, hrvaških, nemških, avstrijskih, švicarskih, angleških ter skandinavskih knjižnicah in muzejih. Tri ključne Trubarjeve knjige – *Katekizem 1550*, *Abecedarij 1550* in *Cerkovna ordninga 1564* – so ohranjene le v enem izvodu, nobenega

Trubarjev pečat z začetnicama njegovega imena in tesarsko sekiro - rokodelskim orodjem Trubarjevega očeta. Z njim je pečatil svoja pisma.

Jagnje božje (Agnus Dei) – znak tiskarja Ulricha Morharta iz Tübingena.

od teh ni v Sloveniji: *Katekizem* in *Abeceдарij* hrani dunajska Narodna knjižnica (ima zelo bogato zbirko naših tiskov iz 16. stoletja, za kar je zaslužen Jernej Kopitar, ki je kot bibliotekar avstrijske dvorne knjižnice zbiral slovenske stare tiske), edini ohranjeni izvod *Cerkovne ordninge* pa hrani Apostolska knjižnica v Vatikanu.

Trubarjeva dela v slovenskih hraniliščih:²

- *Catechismus*, 1555: Ljubljana
- *Ta prvi Deil tiga Noviga Testameneta*, 1557/58: Nazarje, Ljubljana, Ptuj (minoritski samostan)
- *Ta drugi Deil tiga Noviga testamenta*, 1560: Celje, Ljubljana, Ptuj (minoritski samostan)
- *Register*, 1561: Ljubljana
- *Svetiga Pavla ta dva Listy htim Corintariem* 1561: Celje, Ljubljana, Ptuj (minoritski samostan)
- *Articvli*, 1562: Ljubljana
- *Ta Celi Psalter Davidou*, 1566: Ljubljana
- *Svetiga Pavla Lystvvi*, 1567: Ljubljana
- *Catechismus s dveima Islagama*, 1575: Ljubljana
- *Noviga Testamenta pvsledni Deil*, 1577: Ljubljana
- *Ta celi novi Testament*, 1581/82: Ljubljana
- *Hishna postilla*, 1595: Ljubljana

TRUBARJEVI PREVODI BIBLIJE

Trubarjevo največje in najpomembnejše delo je slovenski prevod *Nove zaveze*, ki je začel nastajati kmalu po izidu prve slovenske tiskane knjige. K prevajanju Biblije je Trubarja nagovoril koprski škof Peter Pavel Vergerij, ki je po prestopu v protestantizem je prišel na dvor vojvode Krištofa v Württemberg in želel pomagati pri razširjanju protestantizma pri južnih Slovanih. Zavzemal se je za prevod Biblije v nekakšen skupen južnoslovanski jezik, vendar se Trubar s tem ni strinjal – njegov ideal je bila cerkev slovenskega jezika, za slovenski prevod pa so se zavzeli tudi reformaciji naklonjeni kranjski deželni stanovi. Zaradi pomanjkljivega znanja hebrejščine in grščine se je Trubar prevajanja sprva branil, naposled pa delo sprejel. Tako je leta 1555 v Tübingenu izšlo prvo biblično besedilo Nove zaveze v slovenščini – *Ta Evangelii svetiga Matevsha*. Knjigo je Trubar namenil »cerkvi božji

² Mihael Glavan, *Trubarjev album: romanje s Trubarjem*, Ljubljana 2008, str. 163.

tiga slovenskiga jezika« in s tem prvič jasno izrazil idejo cerkvene organizacije. To je prva v latinskem črkopisu natisnjena slovenska knjiga in prva v celoti slovenska knjiga (vsebuje le eno vrstico v nemščini). Avtorstvo je označeno s črkama V. T. (Vergerij in Trubar – prvi je bil odgovoren za skladnost z grškim izvirnikom, Trubar pa za prevod iz nemščine in latinščine).

Ta Evangelij svetiga Matevsha, 1555 – prva slovenska knjiga, tiskana v latinici.

Nove spodbude je Trubar dobil od ljubljanskih protestantov, ki so za nadaljevanje prevajanja Svetega pisma obljubili finančno pomoč. 1557–1558 je izšel *Ta prvi Deil tiga Noviga Testamenta*, prvi del Nove zaveze, ki velja za Trubarjev najboljši prevajalski dosežek. Za predloge so mu služili latinski, nemški in italijanski prevodi, upošteval pa je tudi grški izvirnik. Obsežni knjigi – zborniku (nad 900 strani), kjer je prvič vidno podpisan, je Trubar napisal posvetilo v nemščini, kjer govori o težkem življenju Slovencev in Hrvatov ob turški meji, o slovenskem jeziku, o svojem slovstvenem delu in o pomenu Svetega pisma. Sestavlja jo več delov, z lastnimi naslovnimi listi in različnima letnicama: kratek pouk o Bibliji z naslovom *Ta summa*, sledita koledar – *Ta slovenski Kolendar kir vselei terpi* in pojasnjevalni uvod oz. teološka razprava o glavnih verskih naukih – *Tiga Noviga testamenta ena dolga Predgovvor* (je temeljni vir za spoznavanje njegove teološke misli – po oblikovni plati je to prvi slovenski esej, s katerim je Trubar pokazal, da je slovenski jezik primeren tudi za znanstveno razpravo). Osrednji del knjige so prevodi evangelijev po Mateju, Marku, Luki in Janezu ter apostolskimi deli, zadnji del pa *En Regishter ... ena kratka Postilla* s kazalom in razlago nedeljskih in prazničnih evangelijev.

1560 je v Tübingenu izšel še *Ta drugi Deil tiga Noviga testamenta*, v katerem je objavljen le prevod Pavlovega pisma Rimljanom (nemško posvetilo je namenil kralju Maksimilijanu, v upanju, da mu bo naklonjen pri izdaji njegovih knjig), leta 1561 pa še *Svetiga Pavla ta dva Listy* (Pavlovo pismo Korinčanom in Galačanom) kot nadaljevanje Drugega dela Novega testamenta. 1567 je objavil še drugi del Pavlovih pisem z naslovom *Svetiga Pavla Lystvvi* – knjigo je posvetil slovenskim ženam kot priznanje za njihovo vlogo pri širjenju nove vere in učenju slovenskega jezika ter njihovo podporo pri njegovi vrnitvi v domovino.

Leta 1577 je izšel še *Noviga testamenta pvsledni Deil*, s katerim je Trubar končal svoje prevajanje Nove zaveze, ki ga je začel leta 1555. Knjiga vsebuje izčrpne komentarje, ki pričajo o Trubarjevi razgledanosti, razvidna pa je tudi njegova naklonjenost fevdalcem, ki so tudi na Slovenskem postajali nosilci nove vere.

V letu 1582 je izšla njegova izdaja celotne Nove zaveze z naslovom *Ta celi novi Testament* – prečiščeno besedilo prejšnjih delnih izdaj. Natisnjena je bila v dveh samostojnih knjigah – vsaka ima svojo naslovnico (posamezni

lastniki so ju dali vezati v eno enoto). Krasi jo Lederleinov lesorezni portret Primoža Trubarja, ki je nastal 1578, prvič pa je bil objavljen 1581.

Prevoda Stare zaveze se Trubar ni lotil zaradi nepoznavanja hebrejščine in grščine. 1566 izdan *Ta Celi Psalter Davidu* je Trubarjev edini prevod besedila iz Stare zaveze – prevajal je iz latinskih in nemških predlog. 1579 je objavil še drobno polemično knjižico *Ta pervi Psalm shnega triiemi Islagami* (objavljen en Davidov psalm, a v dokaj drugačnem prevodu, kot je bil tisti iz leta 1566), kjer je tudi grajal pokvarjenost treh slovenskih katoliških duhovnikov.

Njegovo delo je nadaljeval Jurij Dalmatin, ki je 1584 v Wittenbergu na Saškem izdal prvi prevod celotnega Svetega pisma v slovenščini.

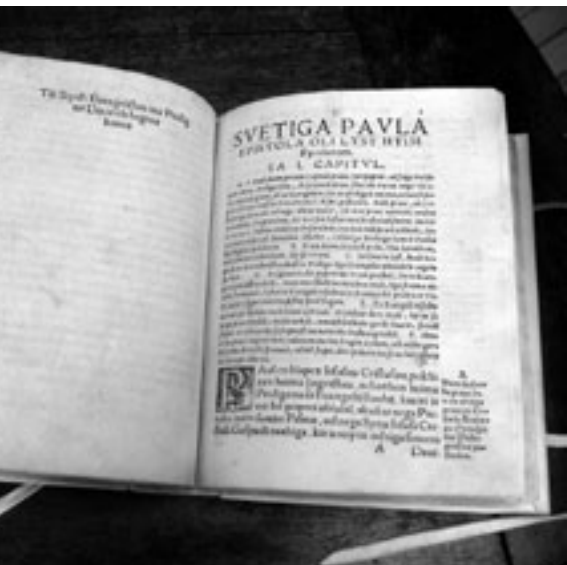
TRUBARJEVI PREVODI SVETEGA PISMA V MINORITSKI KNJIŽNICI NA PTUJU

Ptujska minoritska knjižnica hrani tri Trubarjeve tiske³ – prevode svetopisemskih besedil, ki so vezani v en knjižni blok, velikosti 19,5 x 15 cm (inv. št. 4758):

- *Ta pervi Deil tiga Noviga Testamenta, v Tibingi 1557* (nepopolno: vsebuje le osrednji del, t.j. prevode evangelijev Mateja, Marka, Luka in Janeza ter apostolskih del – naslovni list in uvod manjkata. Delo ima 430 strani),
- *Ta drugi Deil tiga Noviga Testamenta, v Tibingi 1560* (nepopolno: vsebuje prevod Pavlovega pisma Rimljanom – manjka naslovni list s kazalom ter nemški in slovenski predgovor. Delo ima 27 listov in en nepaginiran list s tiskarskim znakom Ulricha Morcharta ter letnico 1560),
- *Svetiga Pavla ta dva Listy htim Corintariem inu ta htim Galatariem, v Tibingi 1561* (vsebuje Pavlovo pismo Korinčanom in nepopolno pismo Galačanom. Naslovni list je ohranjen. Delo ima 87 listov – lista 85 in 86 manjkata).

Knjigo so 13. 10. 1952 odkrili delavci ptujske Ljudske in študijske knjižnice, pri preurejanju in inventarizaciji minoritske knjižnice. Kako je zašla v minoritski samostan, ni znano. Papir in tisk sta zelo dobro ohranjena. Vezava ni originalna. V vezavi pred restavriranjem je bila ohranjena zadnja, polmehka siva platnica, sestavljena iz več listov latinskega misala. Knjiga je bila restavrirana leta 1986 v Fribourgu v Švici. Takrat so bile dodane platnice iz umetnega pergamenta.

³Jakob Emeršič, *Minoritska knjižnica na Ptuju*, Sostro 1989, str. 17–20.

Trubarjeva knjiga, ki jo hrani knjižnica minoritskega samostana na Ptuj – Pavlovo pismo Rimljanom, 1560.

Stran iz Prvega dela Novega testamenta, 1557- Evangelij sv. Janeza.

Naslovna stran Pavlovih pism Korinčanom in Galačanom, 1561.

TRUBARJEVI KATEKIZMI

Če upoštevamo abecednike s katekizemskimi deli, se je Trubarju nabralo enajst izdaj katekizmov⁴: 1550, 1555, 1561 (v glagolski in cirilski izdaji), 1566, 1567 in 1575. Napisal jih je na osnovi predlog tujih avtorjev (Luther, Brenz, Dietrich, Vlačić) in prilagodil slovenskim razmeram. Čeprav prinašajo podobne katekizemske vsebine, se tako po vsebini kot po obliki in obsegu povsem razlikujejo.

Čeprav gre pri katekizmu za učno knjigo osnovnih verskih resnic, so Trubarjevi katekizmi več kot le to: v njih poziva šolnike, pridigarje in starše, da v cerkvi, šoli in doma učijo »le-te štuke naše prave keršanske vere«, razlaga bralcu, kako naj bere posamezne črke oz. izgovarja posamezne glasove in ga poziva k branju in pisanju v slovenskem jeziku, poudarja potrebo po rabi domačega jezika v šolstvu in liturgiji, ostro kritizira razmere v katoliški cerkvi in napada jezuitski red, spregovori pa tudi o dolžnostih posameznih stanov (verniki naj bodo svoji gosposki pokorni, slednja pa naj bo pravična). Njegov najboljšežnejši katekizem (*Catehismus sdveima Islagama*, 1575) prinaša tudi agendo oz. obrednik z liturgičnimi vzorci za krščevanje, evharistijo, obhajilo in obred krščanskega zakona ter vzorce molitev, ki naj bo v pomoč slovenskim predikantom pri izpolnjevanju zahteve, da se morajo vsi obredi vršiti v slovenskem jeziku.

⁴ Mihael Glavan, *Trubarjev album: romanje s Trubarjem*, Ljubljana 2008, str. 137.

TRUBARJEVE PESMARICE

Protestantska cerkev je postopoma oblikovala novo liturgijo, v kateri je pomembno mesto dobilo petje cerkvenih pesmi. To se je zaradi svoje versko-vzgojne funkcije odvijalo v živem, vernikom razumljivem jeziku. Tudi Trubar je pri formiranju slovenske protestantske cerkve posvetil pomembno vlogo cerkvenim pesmaricam – imele so versko poučno in obredno funkcijo (vsebovale naj bi pesmi za vse dni v letu in podpirale protestantsko katehezo). Pretežni del verzifikacij v Trubarjevih pesmaricah predstavljajo prevodi oz. prepesnitve nemških predlog.

- Že prva Trubarjeva knjiga *Catechismus* 1550 je deloma tudi pesmarica, saj ima pesemski del s 6 pesmimi in litanijo, vse opremljeno z notami – Trubar jo je štel za prvo slovensko protestantsko pesmarico.
- 1563 so izšle *Ene dvhovne peisni*. Pesmarico je izdal Matija Klombner. Obsega 67 pesmi, a le 6 je Trubarjevih. Pesmarica je izšla brez not. Trubar se ni strinjal z njeno izdajo in je ni štel za potrebam slovenskih protestantov primerno pesmarico.
- 1567 je Trubar pripravil polemično pesem *Ena Dhovska Peissen svbper Turke inu vse Sovrashnike te Cerque Boshye*. Gre za priložnostni tisk, izraz Trubarjeve skrbi za rojake, ki jih je resno ogrožala turška nevarnost. Pesemska knjižica je bila natisnjena do maja 1567, ko se je Trubar še zadnjič odpravil v domovino, da bi za tübingenškega teologa Andreaeja pri turških ujetnikih izvedel kaj več o Koranu.
- Leta 1567 je Trubar izdal svojo drugo pesmarico *Eni psalmi, ta Celi Catechismus inu tih vegshih Gody, stare inu Noue kerszhanske Peisni*, s katero je želel zadostiti potrebam po kancionalu v slovenski

Trubarjeva tretja pesmarica Ta celi Catechismus, eni Psalmi, 1574.

Stran iz pesmarice Try Dhouške peisni, 1574.

protestantski cerkvi. Danes je ohranjena v enem samem izvodu, pa še ta ni popoln. Obsegala naj bi 42 pesmi (24 Trubarjevih) in tri Trubarjeve molitve.

- Trubarjeva tretja pesmarica *Ta celi Catehismus, eni Psalmi* je izšla 1574 – vsebinsko je knjiga enaka pesmarici iz 1567. Za to knjižico so izšle še tri s skoraj enakim naslovom, vendar vsebinsko spremenjene in v pesemskem delu razširjene: leta 1579 in 1584 v Dalmatinovi priredbi, izdajo iz 1595 pa je pripravil Felicijan Trubar.
- 1575 je izšla drobna pesmarica *Try Duhouske peissni*, ki jo štejemo za dopolnilo Tega celega catehisma, enim psalmom iz 1574.
- Zadnji Trubarjev tisk, v katerem je objavil svoja pesemska besedila je *Ta prvi Psalm shnega triemi Islagami* iz 1579 (gre za prevod in alegorično razlago Psalma I). Trubar je v njej tudi obračunal z verskimi nasprotniki.

TRUBARJEVA DELA POSVEČENA ORGANIZIRANEMU DELOVANJU SLOVENSKE PROTESTANTSKE CERKVE

Articvli oli Deili te prave stare Vere Kerszhanske, 1562: veroizpoved cerkve slovenskega jezika je temeljno dogmatično delo, v katerem je Trubar združil in priredil dele treh veroizpovedi: augsburške, württemberške in saške. Kot ključni vir je uporabljal *Apologio* Philippa Melanchtona iz 1531. Knjiga ima nemško posvetilo, namenjeno württemberškemu vojvodi Krištofu, temu pa sledi dolg in pomemben slovenski predgovor, v katerem je zapisal zgodovino evropske reformacije in tako postal najpomembnejši predhodnik historiografije na Slovenskem. V knjigi je Trubar tudi ostro kritiziral bogate samostane in menil, da bi njihovo premoženje morali nameniti šolanju duhovnikov in učiteljev.

Cerkovna ordninga, 1564 – cerkveni red za slovensko protestantsko cerkev. Poleg katekizma in svetopisemskih prevodov je Trubarjevo najpomembnejše delo, poleg Dalmatinove Biblije pa najpomembnejše delo slovenskih protestantov. Je prvi cerkveni red protestantov v avstrijskih dednih deželah in prvi slovenski pravni tekst. Osnova zanj je württemberški cerkveni red. V knjigi je Trubar jasno določil protestantsko cerkvenoupravno organiziranost in obredje ter nakazal potrebo po šolstvu – govori o pomenu pridigarskega poklica in pomenu izobrazbe za delovanje posvetnega in cerkvenega reda ter naroča ustanovitev slovenskih šol, s čimer je bil položen temelj slovenskega šolstva (knjiga uvaja slovenščino kot jezik liturgije in šolstva). *Cerkovna ordninga, Tiga Noviga testamenta ena dolga predguvor* in *Articuli* so ključna dogmatična teološka besedila, ki jih je Trubar podaril slovenski protestantski cerkvi.

Ta slovenski Kolendar kir vselei terpi: prvič je izšel 1557 v obsežnem delu *Ta prvi Deil tiga Noviga Testamenta*. Vsebuje kratek predgovor, tabelo za 73 nedelj (1558-1630), pregovore o vremenu, izračune let od začetkov sveta in kazalo posameznih delov Svetega pisma. Glede na to, da ima svoj naslovni list, je možno, da se je posebej vezal in prodajal. *Kolendar* je prva slovenska knjiga, ki ni bila namenjena zgolj ozko cerkveni rabi, ampak tudi ljudskemu branju - uporabnika je poučevala tudi o vremenu, letnih časih, dolžini dnevov in noči, številu mesecev, dni in nedelj v letu. Drugič je Trubar svoj koledar izdal leta 1582 kot del *Ta drugiga Deila tiga Noviga Testamenta*. Podobna publikacija se je na slovenskem knjižnem trgu pokazala šele v prvi polovici 18. stoletja: *Nova Crainska Pratica*.

SLOVENSKA PROTESTANTSKA KNJIŽEVNOST

Protestantsko slovstvo na Slovenskem se začinja z letom 1550, ko je Trubar izdal prvi slovenski knjigi *Catechismus* in *Abecedarium*, končuje pa z letnico 1595, ko je izšla zadnja protestantska knjiga, Trubarjev prevod *Luthrove Hishne postille*.

Slovenski protestanti (Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Sebastjan Krelj, Adam Bohorič, ...) so izdali okoli 56 knjig (od tega jih je Trubar ustvaril polovico), s katerimi so ustvarili slovenski knjižni jezik. Poleg katekizmov, prevodov Svetega pisma (med njimi je najpomembnejši Dalmatinov prevod celotne *Biblije*, 1584), pesmaric, koledarja in cerkveno-upravnih ter doktrinarnih spisov (*Cerkovna ordninga* in *Artikvli*) so protestanti pripravili še dela, ki niso imela verskega namena in vsebine: prvo slovnico slovenskega jezika (Adam Bohorič: *Arcticae horulae*, 1584), učbenike (Primož Trubar, Sebastjan Krelj, Adam Bohorič) in nemško-slovenski-italijanski slovar, v katerem je bilo prvič zajeto tudi slovensko besedišče (nemški protestant Hieronim Megiser, 1592).

S prvimi slovenskimi tiski – abecedniki, katekizmi in pesmaricami so protestanti ustvarili pogoje za razvoj osnovne šole. Prvi so postavili vprašanje šole tudi za kmečko ljudstvo. Trubar je že v *Abecedariumu* pozval

duhovnike, učitelje in vse, ki znajo brati, da naj še »druge vučijo«, obširneje pa se je vprašanja šolstva dotaknil v posebnem poglavju *Cerkovne ordninge*. Ljudsko šolo za pouk branja, pisanja, verouka in petja v materinščini je zahteval za otroke vseh ljudi, mestne in kmečke otroke, dečke in deklice, skrb za vzdrževanje šol pa je naložil oblastnikom. Za izobraževanje učiteljev, predikantov in uradnikov so protestanti na Slovenskem ustanovili višje »latinske« šole (Ljubljana in Celovec 1563, Gradec 1570), ki so usposabljalne za neposreden prehod na univerzo. V prvem razredu so se učenci učili pisanja, branja, računanja in verouka v slovenskem jeziku, v višjih razredih pa je bila dovoljena le nemščina oz. latinščina.

S protestantskim slovstvenimi načrti je povezan tudi nastanek prve slovenske papirnice in tiskarne. Trubar si je že 1560 prizadeval, da bi bila tiskarna za izdajo slovenskih in hrvaških protestantskih tiskov ustanovljena v Ljubljani, vendar z idejo ni uspel. Leta 1572 je družina Khisl ob gradu na Fužinah zgradila našo prvo papirnico, kmalu za tem (1575) pa je knjigotržec in tiskar Janž Mandelc v Ljubljani ustanovil prvo tiskarno (Trubar v njej ni natisnil nič svojega). Prvi slovenski, v Ljubljani tiskani tekst, je Dalmatinov prevod knjige *Jezus Sirah*. Mandelčeva tiskarna je v svojem ljubljanskem obdobju (1575–1582) izdala 28 tiskov, od tega 11 slovenskih.

Pomembna kulturna poteza je bila tudi ustanovitev prve javne knjižnice na Slovenskem. Ko je bil Trubar dokončno izgnan iz slovenskih dežel, je svojo bogato knjižnico podaril kranjskim deželnim stanovom – postala je osnova za stanovsko knjižnico, prvo javno knjižnico na Slovenskem. Stanovi so jo obogatili še z nakupom nekaterih zasebnih knjižnih zbirk, a so jo 1616 morali izročiti jezuitom. Ob požaru 1774 je bila uničena.

Vsem Mala-
im inu Preprostim. Slouenu
jom / Wylhost boshyo inu to
veshno dobruto od Dzhetane
nebestiga vrim Imeni
Jesusa Christusa
proffim.
S Veti Paul od nuza tiga
pisma taku gouori ii.
Thim. iii. de vse tu pise
nu / kateru ye danu od buga /
ec nužu / hrimu vuku / hri strau
/ ingi / hrimu popraulanu / hriomu
koyenu oli reyenu vti pravici /
deta zhlouit boshy dokoo
nan inu perpraulen bode vsim
inu dobrumu delu. Steini
besedani boshy suci dub stufi

Predgovor iz Abecednika, 1550.

IZBRANA LITERATURA:

France Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do Zoisove smrti*, Ljubljana, Slovenska matica, 1929.

Mirko Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1934.

Mirko Rupel, *Primož Trubar: Življenje in delo*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1962.

Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, Celovec, Družba sv. Mohorja, 1910.

Mihael Glavan, *Prve slovenske knjige : razstavni katalog*, Ljubljana, NUK, 2000.

Mihael Glavan, *Trubarjev album: romanje s Trubarjem*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2008.

Jože Javoršek, *Primož Trubar*, Ljubljana, Partizanska knjiga, 1977.

Jakob Emeršič, *Minoritska knjižnica na Ptuju*, Sostro, 1989.

Zbrana dela Primoža Trubarja I - IV, Ljubljana, Rokus, 2002-2006.

Slovenski biografski leksikon, 13. zvezek, Ljubljana, 1982.

Enciklopedija Slovenije, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1987–2002.

Zgodovina Slovencev, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1979.

